

Z kroniki naukowej

MIGRACJE ROBOTNICZE, ZATRUDNIENIE I POLITYKA WOBEC CUDZOZIEMCÓW W KAPITALISTYCZNYCH KRAJACH EUROPY ZACHODNIEJ W XX WIEKU

(Kolokwium w Rostocku w dniach 21 - 22 kwietnia 1981 r.)

W V Kolokwium Grupy Badawczej problemu „Polityka wobec obcej siły roboczej” (*Fremdarbeiterpolitik*), która działa przy Sekcji Historii Uniwersytetu im. Wilhelma Piecka w Rostocku (NRD), uczestniczyli historycy, ekonomiści, politolodzy oraz przedstawiciele ekonomii politycznej z różnych instytucji naukowych NRD i innych krajów socjalistycznych, a także z Republiki Federalnej Niemiec, Berlina Zachodniego i Szwecji. Podejmując tę tematykę stawiano sobie za cel poszerzenie i pogłębienie badań nad tą problematyką, która — zdaniem organizatorów kolokwium — winna zainteresować w większym niż dotąd stopniu międzynarodowe koła naukowe, gdyż jej waga polityczna jest bezsporna.

Lothar Elsner (Rostock) w referacie pt. *W sprawie impulsów i skutków migracji robotniczych w kapitalistycznych krajach Europy oraz polityki wobec cudzoziemców w XX wieku* dokonał wprowadzenia do dalszej pracy badawczej opierając się na ustaleniach marksistowsko-leninowskiej metodologii. Cytując liczne wypowiedzi klasyków marksizmu na temat migracji robotniczych w kapitalizmie, referent, polemizując z literaturą burżuazyjną, podkreślił konieczność klasyfikacji problemów wiążących się z migracją w ogólnospołecznym kontekście. Wyeksponował też zasadniczą różnicę między migracjami siły roboczej w kapitalizmie a wymianą siły roboczej między krajami socjalistycznymi. W odniesieniu do Europy zachodniej zwrócił uwagę na: 1) zmiany w kierunkach geograficznych migracji robotniczych, 2) różnice w samej długości czasu trwania pobytu — w miarę rozwoju omawianych procesów, 3) modyfikację metod i poglądów klasy panującej w dziedzinie polityki migracyjnej na przykładzie poszczególnych krajów. Dalszym uściśleniom służyła definicja określenia „polityka wobec obcej siły roboczej”. Rozpatrując wiele aspektów problemu, referent zajął się skutkami i oddziaływaniem międzynarodowych migracji, przy czym sam wywód stanowił niejako punkt wyjścia do podjęcia odpowiednich prac badawczych.

Dalsze referaty, wygłaszane w zasadzie w porządku chronologicznym w obrębie poszczególnych grup problemowych, zainaugurowało wystąpienie Istvána Ráczy (Debreczyn, Węgry) noszące tytuł: *Emigracja chłopska z Węgier w okresie do wybuchu I wojny światowej*. Uwzględniając zmiany ludnościowe zaszłe w XVIII i XIX w. zwrócił on uwagę na społeczne źródła migracji i podkreślił węgierską specyfikę problemu oraz czasowe jego przesunięcia w porównaniu z Europą zachodnią. Dużo uwagi poświęcił referent również położeniu społecznemu „rolnych proletariuszy”.

Klaus J. Bade (Erlangen, RFN) w referacie pt. *Rynek pracy, zatrudnienie obcokrajowców i konflikt interesów. Walka o kontrolę rekrutacji za granicą oraz pośrednictwo wewnętrzne cudzoziemskiej siły roboczej w Prusach przed I wojną*

swiatową, ustosunkował się do form pośrednictwa siły roboczej istniejących w cesarstwie niemieckim doby wilhelmińskiej, które wynikały z diametralnie różnych postaw wobec samego problemu, jak i oczekiwanych zeń korzyści. Wymieniając cztery krzyżujące się formy pośrednictwa K. J. Bade wyodrębnił nie tylko ich rzeczników, ale również ich socjalne zaplecze. Szczególną uwagę prelegent zwrócił na zabiegi wokół stworzenia ponadregionalnej, a więc w pewnym sensie centralnej instytucji, rekrutującej i pośredniczącej w sprawach wolnych miejsc pracy dla obcej siły roboczej, a także na elementy, które uniemożliwiały realizację tych zamysłów. Stwierdzenia odnoszące się do socjalnych i politycznych aspektów zatrudnienia obcej siły roboczej sklasyfikował K. J. Bade w sformułowaniu podanym przez siebie wcześniej w innym kontekście, tj. przy rekapitulacji problemu przekształcenia się cesarstwa niemieckiego z uprzemysłowionego państwa rolniczego w państwo przemysłowe o silnej bazie rolniczej.

Jerzy Kozłowski (Poznań) omówił rozwój stowarzyszeń wychodźstwa polskiego w Niemczech przed 1914 r. Najpierw sformułował on kryteria klasyfikacji polskich organizacji, a następnie dał przegląd różnych typów stowarzyszeń, ich ilości i liczby członków. Dalej referent przytoczył szereg informacji o poszczególnych stowarzyszeniach, a także dał syntetyczną ocenę problemu organizacji społecznych i ich znaczenia dla polskiego życia narodowego w Niemczech.

Claudius H. Riegler (Lund, Szwecja) w swym źródłowym komunikacie pt. *Rekrutacja sił roboczych w państwach neutralnych dla niemieckiej gospodarki wojennej, ze szczególnym uwzględnieniem Szwecji w latach 1915 do 1919* zapoznał zebranych z dotychczas niemal zupełnie w literaturze fachowej pomijanym problemem. Prelegent ustosunkował się do samej sprawy zaciągu i rekrutacji, a nadto do trybu zatrudniania tej siły roboczej oraz do jej postawy oporu i politycznej aktywności.

Interesujący przegląd zatytułowany *Emigracja z Jugosławii w okresie 1901-1945* przedstawił Mladen Friganovič (Zagrzeb, Jugosławia), informując o procesach zachodzących w kraju, który również w niedawnej przeszłości cechowała znaczna emigracja zarobkowa. Na podstawie bogatego materiału statystycznego Jugosławia zdefiniowana została jako typowy kraj emigracyjny. Omówiono nadto podstawy tej emigracji, jej periodyzację oraz regionalne różnice i wielowarstwowość przyczyny zjawiska.

Wolfram Hennies (Perleberg) przedstawił komunikat pt. *Uwagi o zatrudnieniu cudzoziemskich robotników w Rzeszy Niemieckiej za czasów Republiki Weimarskiej*, wypełniając w pewnym stopniu lukę istniejącą w zakresie tej tematyki odnośnie do lat 1918-1933; swoje rozważania oparł na analizie danych statystycznych, zawartych w oficjalnych źródłach i przekazach niemieckich.

Hanna Haack (Rostock) podjęła problem migracji wewnętrznej w komunikacie zatytułowanym *Ruchy migracyjne w Rzeszy Niemieckiej okresu Republiki Weimarskiej*. Prelegentka na podstawie dokumentacji statystycznej scharakteryzowała kierunki ruchów migracyjnych, postulując bardziej wnikliwe uwzględnienie ich związków z rozwojem stosunków produkcji.

Joachim Lehmann (Rostock) w swym wystąpieniu, opatrzonym alternatywnym tytułem *Zatrudnienie cudzoziemców — tak czy nie?*, postulował zbadanie polityki niemieckiego imperializmu okresu 1933-1939 wobec obcej siły roboczej. Oświetlając różnice stanowisk w narodowosocjalistycznych Niemczech w odniesieniu do kwestii obcej siły roboczej wskazał na panujące wówczas w tej materii ideologiczne rozbieżności oraz na fakt, iż niezależnie od tego dylematu istniejącego w sferze władzy odpowiedzią na to pytanie w warunkach faszystowskiej dyktatury monopolistycznego kapitału był przynoszący ogromne korzyści materialne

wyzysk obcokrajowców, zatrudnionych tak w sektorze agrarnym, jak i przemysłowym.

Drugi dzień obrad (22 kwietnia 1981 r.) zainaugurowała Veronika Arndt (Magdeburg) komunikatem *Faszystowskie plany traktowania Czechów i zdobywania siły roboczej oraz pozycji ekonomicznej na okupowanych ziemiach czeskiego pogranicza podczas II wojny światowej*. Referentka zdefiniowała w szczególności funkcję i realizację nazistowskiej polityki rasowej.

Następnie Stefan Liman (Poznań) wygłosił komunikat pt. *Liczebność i rozmieszczenie Polaków (m. in. „dipisów”) w trzech zachodnich strefach okupacyjnych Niemiec na przykładzie różnych źródeł, a w szczególności wyników spisu ludności z dnia 29.10.1946 r.* Biorąc za podstawę rozważań liczby deportowanych na prace przymusowe do III Rzeszy w okresie II wojny światowej, referent szczegółowo omówił problemy zawarte w wyżej podanym tytule, po jej zakończeniu. Zwrócił zwłaszcza uwagę na dotąd niewykorzystany materiał źródłowy, dotyczący liczebności i rozmieszczenia „dipisów” pochodzenia polskiego i po zaprezentowaniu zwięzłego rysu historycznego zagadnienia, zakończył omówienie kompleksu tychże kwestii przedłożeniem szczegółowych wniosków.

Tezy Rudolfa Ch. Wildanowa (Moskwa) dotyczące *Postawy międzynarodowego ruchu komunistycznego wobec problemów migracji robotniczych* uwzględniały kompleks istotnych zagadnień będących przedmiotem rozważań uczestników kolokwium, przy czym referent szczególnie zaakcentował sprawy z niedawnej przeszłości. Poruszył on również najważniejsze aspekty tej problematyki w skali światowej na przestrzeni ostatnich stu lat, dając ich marksistowsko-leninowską interpretację oraz wysunął postulat kontynuowania dyskusji na ten temat.

Z kolei Lothar Winter (Berlin) omawiając „stymulujące i hamujące czynniki zdobywania cudzoziemskiej siły roboczej w kapitalistycznych państwach przemysłowych” nawiązał bezpośrednio do tez Wildanowa. Podkreślił zwłaszcza, że w procesie zatrudniania obcej siły roboczej dochodzi na ogół do takich sytuacji, iż interesy narodowe względnie inne, specyficzne dla tej grupy, stawiane bywają ponad jej podstawowy interes klasowy. Stan taki determinują następujące czynniki: 1) różnice w reprodukcji socjalnej, 2) prowadzona w krajach przyjmujących obcą siłę roboczą polityka dyskryminacji politycznej i społecznej wobec cudzoziemskich robotników. Zwrócił też uwagę na negatywy i sprzeczności wpływające z wielonarodowego charakteru obcej siły roboczej w kapitalistycznych państwach przemysłowych, które bezsprzecznie oddziałują na całokształt ruchów robotniczych w tychże państwach.

Rainer Mühle (Rostock) mówił z kolei „o współpracy państwa i monopolów w sprawach dotyczących zatrudnienia obcokrajowców w Szwajcarii w okresie od 1945 r. do początku lat sześćdziesiątych”. Wykazał on na przykładzie tego kraju wolniejszy proces rozwoju monopolu w porównaniu z innymi państwami kapitalistycznymi, odnosząc to stwierdzenie także do polityki w zakresie zatrudniania obcej siły roboczej.

Maritta Bernien (Berlin) zajęła się w swym wystąpieniu przedstawieniem sprawy „wąskich gardeł siły roboczej w krajach EWG i funkcją cudzoziemskich robotników jako elementu rezerwowej armii przemysłowej”. Wychodząc z podstawowych założeń marksistowskich, dowodziła ona potrzeby rozpatrywania internacjonalizacji rynku tejże siły roboczej jako obiektywnego i zarazem uregulowanego przystosowania tegoż rynku pracy do wymogów reprodukcyjnych kapitału.

Knut Dohse (Berlin Zachodni) przedstawił z kolei informację pt. *Sytuacja oraz polityka wobec cudzoziemców w latach siedemdziesiątych w Republice Fede-*

ralnej Niemiec i Berlinie Zachodnim. Przedmiotem rozważań referenta były takie sprawy, jak postulowany problem zmniejszenia liczby zatrudnionych cudzoziemców, dążenie do wprowadzenia strukturalnych zmian w ich składzie, problem cudzoziemskiej młodzieży, zmiany w polityce wobec obcokrajowców. W podsumowaniu swej wypowiedzi, referent zarysował raczej pesymistyczny obraz sytuacji i możliwości jej przezwyciężenia.

Komunikat pt. *W sprawie niektórych tendencji ewolucyjnych w rozwoju cudzoziemskich robotników najemnych w RFN po kryzysie lat 1974/75* przedstawiła Elke Brosow (Berlin) uzupełniając w szczególach wcześniejszą wypowiedź K. Dohsego i w sposób przekonujący potwierdzając tezy o upośledzeniu cudzoziemców. Do tych kwestii nawiązywał też następny mówca Dieter Zahn (Berlin), prezentując krytycznie „poglądy Federalnego Zrzeszenia Związku Niemieckich Pracodawców (*Bundesvereinigung der Deutschen Arbeitgeberverbände*) w sprawie kontynuacji zatrudnienia cudzoziemców w RFN na początku lat osiemdziesiątych”.

Kolokwium cechowała żywa dyskusja, której szczegółowe omówienie wykracza jednak poza ramy sprawozdania. Szeroka, pełna zaangażowania wymiana poglądów dotyczyła przede wszystkim oceny przyczyn i mechanizmów napędowych migracji oraz społecznych skutków tychże procesów zarówno dla krajów przyjmujących cudzoziemców, jak też dla krajów wychodźczych. Roztrąsano też żywo dylemat, czy migracje robotnicze wpływają w początkowej swej fazie hamująco czy też aktywizująco na zorganizowany ruch robotniczy. Jako fundamentalną określić należałoby dyskusję nad alternatywami współczesnej imperialistycznej polityki w zakresie obcej siły roboczej.

Bardzo ożywiona — jak wspomnieliśmy — wymiana poglądów spowodowała, iż następne ujęte w programie komunikaty — Aleksandra Miklaszewskiego (Poznań), Giseli Wendt (Berlin), Tamary Tschernowej (Rostock), oraz Conchity Hübner (Rostock) — z uwagi na ograniczone możliwości czasowe nie zostały wygłoszone. Wejdą one jednak w skład publikacji zawierającej materiały kolokwium, która ukaże się w ramach serii *Fremdarbeiterpolitik des Imperialismus* wydawanej przez Uniwersytet im. W. Piecka w Rostocku.

Problemowa Grupa Badawcza w Rostocku zamierzając spełnić postulat wysunięty podczas omawianej tu konferencji, a odnoszący się do kontynuacji naukowej dyskusji na temat całokształtu spraw związanych z migracjami siły roboczej postanowiła wiosną 1984 r. zorganizować kolejne VI Kolokwium z udziałem zagranicznych uczestników. Przewiduje się omówienie takich m. in. zagadnień, jak skutki migracji i zatrudniania cudzoziemców, ich oddziaływanie na całokształt ruchów robotniczych w kapitalistycznych państwach przemysłowych, postawa ruchów robotniczych wobec skomplikowanego problemu migracji siły roboczej.

Z niemieckiego przetłumaczył
Stefan Liman

Joachim Lehmann (Rostock)